

Два загребачка панагијара

СЛОБОДАН МИЛЕУСНИЋ

Наслов који предлажемо је услован: панагијари се сада налазе у Загребу а својевремено су припадали двојици проигумана: Софронију из овчарскокабларског манастира Сретења и Лонгину из манастира Милешева.

Панагијар проигумана Софронија Сретењца налази се код Ивице Остића из Загреба. По његовом казивању, тај црквени реликвијар је зећ доста дуго у власништву породице Остић.¹ Чини нам се да је власништво овог панагијара ипак спорно. У каталогу *Збирка уметнички обрађеног метала Срба у Хрватској, Повијесни музеј Хрватске, Одијел Срба у Хрватској, Загреб 1911, 50, кат. бр. 206*, Вера Борчић наводи овај панагијар који је до 1941. године припадао ризници манастира Раковца у Фрушкој гори.² Панагијар проигумана Софронија, међу раковачким старинама, помиње и Лазар Мирковић, наводећи и запис с извесним одступањима.³ На изложби *Уметничка обрада метала* одржаној децембра 1956. до фебруара 1957. године у Београду излаган је овај панагијар као уметнички експонат.⁴

Панагијар проигумана Софронија Сретењца био је у манастиру Раковцу све до 1941. године када је, по наређењу највиших власти тзв. НДХ, с осталим црквеноуметничким драгоценостима фрушкогорских манастира однет у Загреб.⁵ После рата, 1946. године, Српска православна црква успела је да врати део сачуваних литургијских и других уметничких предмета из загребачких музеја у Београд у Патријаршију. Ту акцију водио је др Радослав Грујић, као изасланик Светог архијерејског синода. Том приликом, из неког разлога, није враћен панагијар проигумана Софронија, иако је у Протоколу наглашено да се Српској православној цркви враћају сви предмети однети из „манастира и цркава са територије НР Србије и њених области“ (Војводине). Године 1983. Српској православној цркви, односно надлежним епархијама, враћени су преостали црквеноуметнички предмети који су однети у току другог светског рата. Ни тада панагијар проигумана Софронија Сретењца није био у описку предмета који су враћени Сремској епархији.⁶

Панагијар проигумана Софронија је четвртаст (6x6 cm) у облику диптиха. Састоји се од два једнака дела међусобно спојена двома шаркама и једном копчом, такође у облику шарке. На првој унутрашњој страни панагијара је представа у дуборезу Богородице царице са Христом на грудима окружене са два

херувима. Представа Богородице Орнас окружена је са тринаест медаљона у којима су допојасни ликови светитеља. Сви ликови су окренути лицем према Богородици, изузев представе светог у доњем делу, где су глава и десно раме приљубљени уз оквир медаљона. У четири угла панагијара, у ромбоидним оквирима, налазе се допојасни ликови јеванђелиста, такође лицем окренути Богородици.

На другој страни панагијара је представа Свете Тројице у виду Гостољубља Аврамовог. Три истообразна анђеоска лика седе за софром. Свакоме је десна рука испружена према панагији (артосу). Представу такође окружава тринаест медаљона у којима су такође допојасни ликови светитеља лицем окренути према Светој Тројици. У угловима су изрезбарени допојасни ликови јеванђелиста. Централне представе — Богородица Платитера и Света Тројица — благо су удубљене, а складно урезане линије издужују фигуре које делују мирно и достојанствено. Ликови у медаљонима се не понављају. Једина заједничка одлика везана за представу Свете Тројице јесу сви свети приказани са књигом у руци.

Спољни део панагијара проигумана Софронија чини сребрни оков изведен техником на пробој. Витичасту бордуру правилног облика, ширине 1 cm, уоквирују пунктиране тачке. У горњем делу, на оба крила панагијара, приковане су алке са ланцима исплетеним од че-

¹ Проучавање и сиимање панагијара проигумана Софронија Сретењца омогућеио је посредовањем митрополита загребачко-љубљанског Господина Јована, а уз сагласност Ивице Остића из Загреба код кога се панагијар налази.

² Описујући панагијар В. Борчић каже: „Панагијар у облику четворокутне кутије. У средини сваког поклопца је квадратна плочица са записом. На једном:

† СИ ПАНАГИЈАР СОФРОНИЈА СРЕТЕЊЦА ПРО,
на другом: † СРЕТЕННЕ БИШЕ НА РЕЦИ МОРАВИ. Наокло

је руб с витичастим орнаментима израђеним на пробој. На дуборезним илочицама прикази Богородице и Свете Тројице. XVII ст. Сребро, делимично позаћено, 5,5x5,5x2 cm. Иив. бр. 12-679.“

³ Л. Мирковић, *Старине фрушкогорских манастира*, Београд 1931, 55. Запис који доноси Л. Мирковић гласи

† СИ ПАНАГИЈАРЪ | СОФРОНИЈА СРЕТЕНИЈА ПРОИ
на другој страни: † СРЕТЕНИЈЕ | БИШЕ | НА РЕЦИ МОРАВИ.

⁴ *Уметничка обрада метала*, II, Београд 1956, кат. бр. 367.

⁵ Законска одредба Поглавника LXXVIII — ЗП 135—1941. и одредба Министарства наставе, бр. 24323—1941.

⁶ Записник о примопредаји црквеноуметничких и других предмета власништво Сремске епархије.

Сл. 1. Панагијар проигумана Софронија Сретењца, спољашњи изглед

Fig. 1. Panagie d'arthos du proihigoumène Sophrone Sretenjac, face extérieure

Сл. 2. Панагијар проигумана Софронија Сретењца, унутрашњи изглед

Fig. 2. Panagie d'arthos du proihigoumène Sophrone Sretenjac, face intérieure

Сл. 3. Крило панагијара проигумана Софронија са записом

Fig. 3. Une aile de la panagie d'arthos du proihigoumène Sophrone avec inscription

Сл. 4. Друго крило панагијара проигумана Софронија са записом

Fig. 4. L'autre aile de la panagie d'arthos du proihigoumène Sofrone avec inscription

Сл. 5. Богородица царица са Христом

Fig. 5. La Vierge reine à l'Enfant

Сл. 6. Света Тројица — Гостољубље Аврамово

Fig. 6. La Sainte Trinité — Hospitalité d'Abraham

тири сребрне нити дужине 10 см. На средини бочне стране панагијара је троугласто ребрасто испупчење. На спољним централним деловима поклопца панагијара урезан је текст, на првом:

† си панагијаръ софрониа сретенца про, на

другом: † сретение веше на рѣци ѿрдави.

О проигуману Софронију немамо поузданих података. Ово име се среће у овчарскокабларском манастиру Николу 1637. године.⁷ У припрати изнад улаза у главни део цркве је нат-

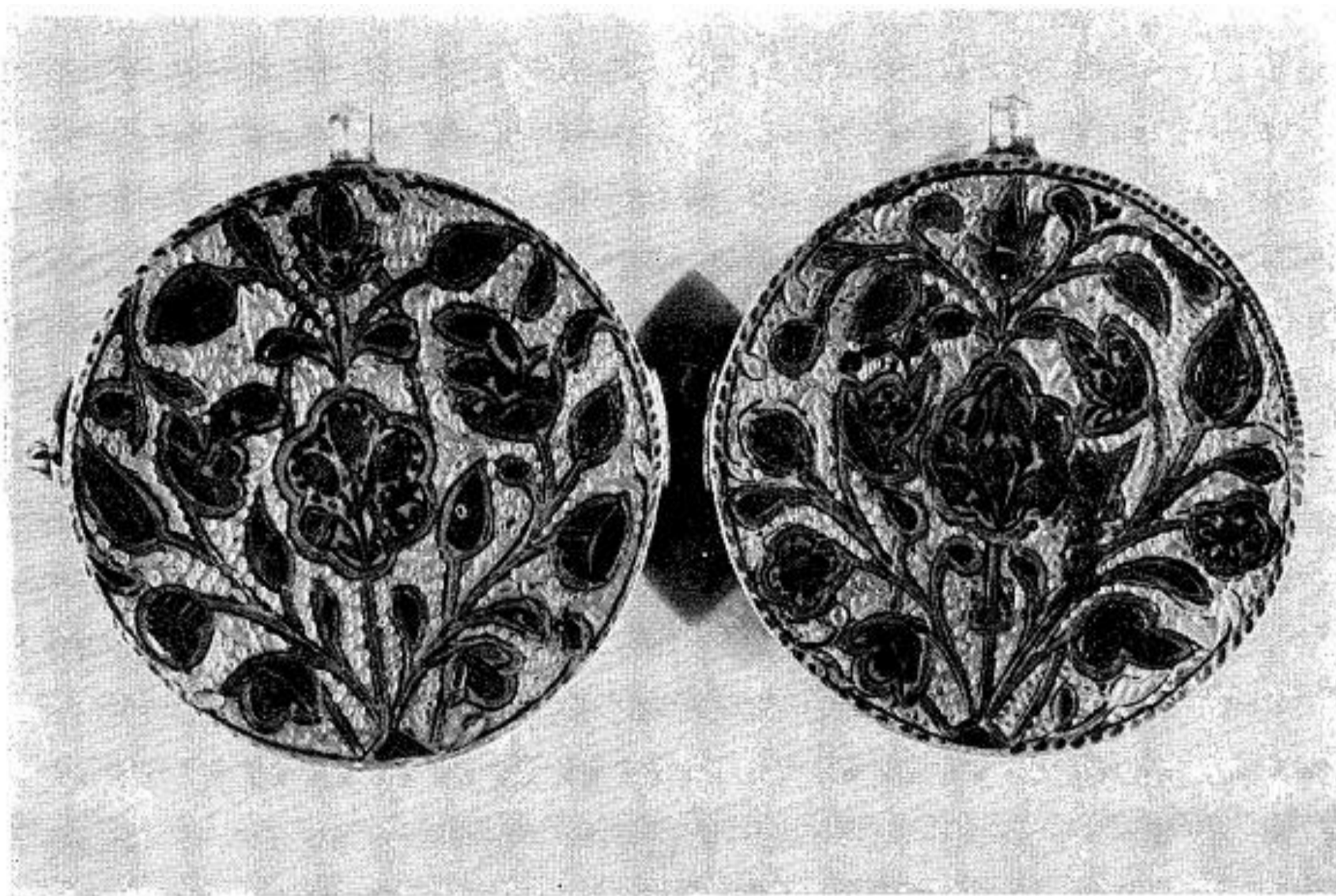
пис у коме се, поред осталог, каже да је црква Светитеља Николаја живописана 1637. године

пръ игоуменъ софронію еромонахъ.⁸

Најезда Турака у Србију приморала је српски живаљ, посебно калуђере, да напуштају

⁷ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. 1, Београд 1982, 425, запис 1280.

⁸ С. Душанић и Р. Николић, *Овчарско-кабларски манастири*, Земун 1978, 32.

Сл. 7. Панагијар Лонгина, проигумана Милешеве, спољашњи изглед

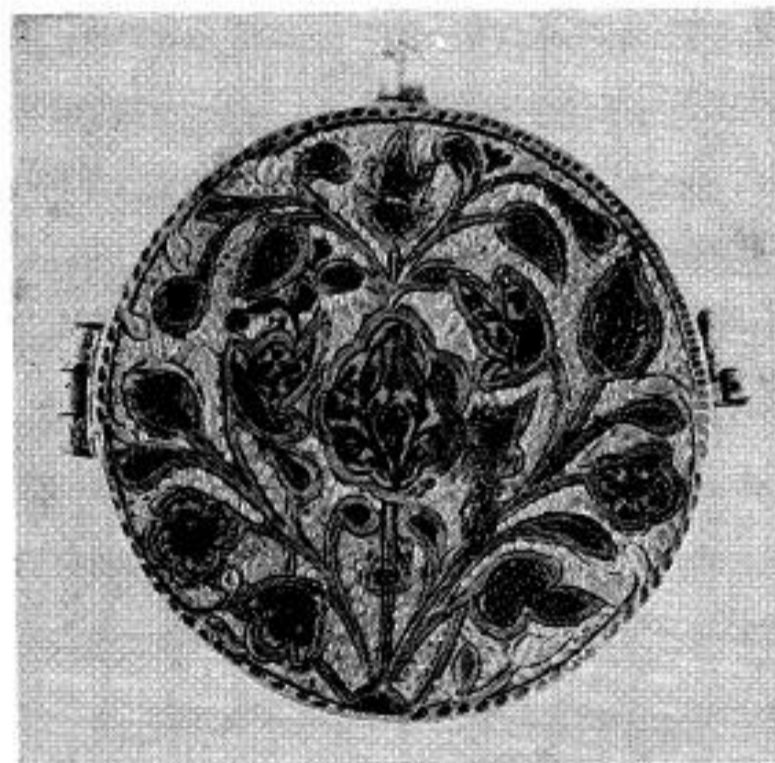
Fig. 7. Panagie d'arthos de Longin, prohigoumène de Mileseva, face extérieure

своја огњишта и пређу у крајеве преко Саве и Дунава. Један Софроније, који је прешао из овчарскокабларског манастира Благовештења у Срем, помиње се 1681. године у запису рукописне књиге манастира Гргетега. Ову богослужбену књигу Правило — како стоји у запису — преписа

„азъ грѣшних монах Силѣѣ
а сѣ чрѣтах азъ многогрѣшних Софроніе ѿ аскетер
Благовѣщеніа, иже естъ при рецѣ Мораве“

⁹ Могућности да се ради о истој личности иде у прилог и чињеница да панагијар проигумана Софронија по својим стилскоуметничким одликама припада средини XVII века.¹⁰

Панагијар милешевског проигумана Лонгина пронашао је 1984. године митрополит загребачкољубљански Јован у цркви Свете Тројице у Копривници. Овај панагијар наводи и Дејан Медаковић као један од црквеноуметничких предмета некадашње милешевске ризнице." Панагијар је правилног кружног облика R 4,6x1,4 cm. Сачуван је само сребрни оков изведен техником искуцавања. У горњем делу, на оба крила панагијара, оналазе се приковане алке за ланац. Површина оба крила панагијара украшена је богатим биљним мотивима обојеним црном бојом. Остала површина је позлаћена и попуњена ситним искуцаним тач-

Сл. 8. Крило панагијара Лонгина, проигумана Милешеве

Fig. 8. Une aile de la panagie d'arthos de Longin, prohigoumène de Mileseva

кама. На бочној страни панагијара, на једном делу, налази се запис исписан црном бојом:

ѿа панагиар проигѣмна логѣна милешѣца. Текст је испреплетен лозом, а друга бочна страна украшена је складним витичастим преплетом лозе

Не зна се поуздано када и на који начин је овај панагијар доспео у копривничку цркву. Пошто су Турци опустошили манастир Милешеву 1688. године, манастирско братство с архимандритом Доситејем на челу напушта манастир и креће у крајеве преко Саве и Дунава. Један број милешевских монаха стигао је чак до Сент Андреје, а неколицина се зауставила у напуштеном и разрушеном манастиру Пакри код Пакраца, кога је убрзо обновила. У манастиру Пакри, поред милешевских калуђера и архимандрита Доситеја, обрео се, такође због „агарјанске најезде“, и моравички митрополит Григорије који је прешао 1690. године заједно са Сеобом патријарха Арсенија III Чарнојевића.¹² Милешевски калуђери донели су са собом и део црквеноуметничких драгоцености некада богате милешевске ризнице. Поред богослужбених књига, пренето је у манастир Пакру и неколико металних и текстилних литургијских предмета. Посебно је значајна плаштаница коју су 1567. године даривали манастиру Милешеви молдавски војвода Александар IV и жена му Јелена. Та плаштаница се сада налази у епархијској ризници у Пакрацу. У манастиру Пакри сачуван је и крст кога је 1671. године окувао јеромонах Силвестар Милешевац „за своју душу и својих родитеља“.¹³

Може се претпоставити да је проигуман Лонгин дошао у манастир Пакру бежећи испред турске најезде, а потом прешао у Лепавину, српски манастир у Горњој Славонији. По сведочењу свештеника Лазара Богдановића, у манастир Лепавину донешено је и једно крило црквених врата из манастира Милешева рађено у интарзији.¹⁴ Лепавински калуђери ку-

пили су 22. јануара 1760. године кућу и поткућницу у Копривници од крижевачког поджупана Антонија Јанковића за 750 рајнских форинти.¹⁵ У тој кући, која је преправљена за капелу, вршено је богослужење за православне житеље Копривнице међу којима је било доста и Цинцара, а и Срба војника у служби генерала Микашиновића. Српска православна црква у Копривници саграђена је 1793. године, а парохиску дужност у овом храму обављали су лепавински монаси све до првог светског рата.¹⁶ Можда је у тај историјски ток уткана и прошлост панагијара проигумана Лонгина Милешевца, и то од манастира Милешева, преко Пакре и Лепавине, затим цркве Свете Тројице у Копривници, да би од 1984. године доспео у сталну поставку Музеја Српске православне цркве Епархије загребачкољубљанске у Загребу.

⁹ Љ. Стојановић, запис 1774.

¹⁰ Б. Радојковић, *Ситна пластика у старој српској уметности*, Београд 1977, 24.

¹¹ Д. Медаковић, *Ризница манастира Милешева, Милешева у историји српског народа*, Београд 1987, 227.

¹² Д. Кашић, *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, Београд 1971, 197—200.

¹³ С. Душанић, *Запис јеромонаха Силвестра Милешевца из 1671. године*, Гласник, службени лист Српске православне цркве, година XVIII, бр. 12, децембар, Београд 1987, 257 и 258.

¹⁴ Л. Богдановић, *Старине манастира Лепавине*, Старинар XI, бр. 3—4, Београд 1894, 88.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Д. Кашић, *наведено дело*.

Deux panagies d'artos de Zagreb

SLOBODAN MILEUSNIĆ

Par un concours de circonstances historiques et autres, une panagie d'artos du prohigoumène Longin de Milécheva et une autre du prohigoumène Sophrone Srétégnatz, toutes deux datant du XVIIe siècle, se trouvent actuellement à Zagreb; la première est en la possession d'Ivitza Ostitch, tandis que la panagie d'artos du prohigoumène Sophrone est exposée en permanence au Musée de l'Église orthodoxe serbe de l'éparchie Zagreb—Liubiana.

La panagie d'artos du prohigoumène Sophrone est quadrangulaire (6 cm x 6 cm) et elle a la forme d'un diptyque. Sur le côté intérieur des volets se trouvent deux représentations sculptés en bois: sur l'une est figurée la Vierge Marie du monde tenant le petit Jésus contre sa poitrine,

sur l'autre — la Sainte Trinité de la Philoxénie d'Abraham. Ces représentations sont entourées de treize saints chacune, sculptés dans des médaillons. Le châssis en argent est exécuté selon la technique de repoussage et il est rehaussé d'un entrelacs en forme de tresse. Une inscription figure sur les deux volets, au milieu.

La panagie d'artos du prohigoumène Longin de Milécheva présente un rond régulier, dont le diamètre est de 4,6 cm. Elle se compose de deux parties égales. Tout ce qu'il en reste, c'est son châssis en argent, exécuté selon la technique de repoussage et orné de riches motifs végétaux, colorés en noir. Sur la partie latérale de la panagie d'artos court une inscription en noir.